

ДНЕВНИЯТ РЕД НА КОНЦЕПТУАЛНИТЕ МЕТАФОРИ

Ishpekova, Rositsa. (2012). *Policing the Naughty Newbies: Conceptual metaphors in Financial Times' reports on corruption and organized crime-related events in Bulgaria*. Sofia: Unison Art. 150 p. ISBN: 9789549247541

Максим Стаменов

Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“ – БАН

Рецензираната монография се състои от 150 с., от които 138 с. заема текстът на работата, а с. 139 – 150 съдържат цитираната литература и Приложение с отправки към 34 статии от вестник „Файненшъл таймс“, които представляват емпиричният материал, върху който тя е изпълнена.

В съдържателно отношение трудът е състои от увод, седем глави и заключение. В увода авторката представя целите и задачите на работата си. Тя посочва, че поставя своята работа в контекста на изследванията през последните десетилетия на начините на употреба на концептуалните метафори в политическия дискурс като цяло и в частност – в рамките на изследванията на употребата на езика в медиите в Европа и в Северна Америка. По-специално става въпрос за традицията, която представлява плодотворно съчетаване на теорията на концептуалната метафора с критическия анализ на дискурса. Първата от тях е представена с работите на автори като Джордж Лейкъф, Марк Джонсън, Марк Търнър, Рей Гибс, Ийв Суийтсър, Золтан Кьовечеш, Ерик Рингмар и др. Критическият анализ на дискурса, от своя страна, се обсъжда с оглед на публикациите на такива изтъкнати изследователи като Андреас Мусолф, Йохен Валтер и Ян Хелмиг, Тьон ван Дайк и др. Посочва се ролята на политическия дискурс в медиите като „четвърта власт“ в демократичното общество. Тук се идентифицира и обектът на емпиричен анализ – статиите и материалите на в-к „Файненшъл таймс“ на тема за корупцията в България с оглед на неолибералната ценностна система, която представлява идеологическата платформа на тази медия. Като цел на

монографията се определя изследването по какъв начин дискурсът в медиите, и по-специално концептуалните метафори в него, служат за представяне по определен начин на България в посочения вестник, възприеман като едно от най-авторитетните средства за масово осведомяване в световен мащаб.

В първа глава се представя съществена информация, с помощта на която се мотивира релевантността на темата на книгата. Тук първо се дава кратко описание на мястото и значението на изследвания вестник „Файненшъл таймс“ като издание, което формира общественото мнение в глобален мащаб. По-нататък се показва какво е концептуалното съдържание на изключително често използваното днес понятие „корупция“ и начините на употреба в дискурса на него и на свързваната с него „организирана престъпност“, когато става въпрос за социални практики, при които се говори за „корупция на равнище държавно управление и публична администрация“. Авторката посочва, че корупцията е понятие, което е твърде трудно да бъде дефинирано по обобщаващ начин. Това се дължи на няколко причини. Първата от тях е, че тя е обект на изследване в областта на политологията и социологията, на когнитивната психология и когнитивната икономика, както и в рамките на няколко клона на икономиката като такава – т.е. представлява обект на широкомащабен интердисциплинарен по своя характер интерес. Но дефинирането на корупцията се превръща в предизвикателство най-вече с оглед на осмислянето ѝ като проблем от световен мащаб, който може да намира културноспецифичен начин за проява в различни общества, така че отношението между частно и общо, универсално и характерно само за определен регион или общество по света се оказват особено трудни за подходящо осмисляне и обобщение. Именно в тази връзка се оказва възможно някои феномени на корупцията да се изтъкват за сметка на други и да се превръщат при публичен дебат в „оръжия“ за борба за надмощие на световната политическа и икономическа сцена. На този фон по-нататък в книгата става видно, че това понятие може да бъде използвано като силно маркирано според своята идеологическа ориентация и да се прилага с оглед на текущите цели на комуникатора за целенасочено zlepоставяне на едни спрямо други личности, на социални и икономически структури и дори на цели държави. Особено ясно това проличава в риториката на европейски институции и на медии срещу кандидат-членове и нови членове на Европейския съюз, като България и Румъния, за да бъдат те представени в преносен смисъл като „лошите деца“ на ЕС.

Втора глава е посветена на представяне на теоретичната база на изследването, което се основава на теорията за концептуалната метафора и на критическия анализ на дискурса. От 80-те години насам теорията на концептуалната метафора намира рецепция не само в езикознанието, но и в ред други научни дисциплини, каквито са психологията, философията, социалната теория и дори невронауката. Смисълът на приложението ѝ е по този начин да се демон-

стрират връзките между езикови и концептуални структури при осмислянето на човешкия опит и в обществените практики, що се отнася до въпроси от политиката, икономиката и публичното мнение. От особено значение в това отношение се оказват метафоричните заключения и творческата употреба на преносни значения в дискурса въобще и по-специално в този, който има за цел влияние върху общественото мнение.

Мотив за разгръщането на критическия анализ на дискурса като насока на изследване в социалната теория е преди всичко анализът на социалното неравенство, тъй както то намира проява в начините на употреба на езика. В книгата се цитират и се обсъждат работи на водещи изследователи на това направление, като Тьон ван Дайк, Рут Водак, Найджъл Феъркълф, Пол Чилтън и др. Това се отнася в особена степен за подхода на Феъркълф, който се занимава с езика на медиите и който изследва езика не като способност или като система от знаци, а с оглед на социалния контекст, в който той функционира. При такъв подход анализът на дискурса се ориентира не просто към текстовете (независимо дали устни или писмени), но към двата основни типа дискурсивни практики. Първият от тях е с оглед на начините на пораждаване и възприемане на медийните текстове. Вторият е с оглед на основни социокултурни практики на три различни равнища – ситуационно, институционално и социално.

Смисълът на представянето на теорията на концептуалната метафора и на традицията за критически анализ на дискурса е те да се използват комбинирано при анализа на емпиричния езиков материал, върху който е разработена монографията, като се следва примерът на когнитивни лингвисти и изследователи на дискурса и неговото място в живота на обществото, такива като Масако Хирага и Андреас Мусолф. Функцията на емпиричен материал, както беше споменато, изпълняват текстове от вестник „Файненшъл таймс“, които представят мястото на България в ЕС с помощта на набор от метафорични конструкти / сценарии. Авторката посочва, че в съвременните изследвания на метафората изрично се подчертава, че тя трябва да се осмисля с оглед на възможностите контекстуално адекватно да съотнася едни с други различни текстове или части от един и същ текст, което да ги прави кохерентни, съотносими. При това специално се подчертава с отправка към изследвания на Джордж Лейкълф, че изследванията на текстове от медиите показват, че метафорите се въвеждат съвсем не само като лесно разбираеми начини с тяхна помощ да бъдат онагледени абстрактни понятия, но те също така се използват, за да мотивират отношения от страна на съответните журналисти и издания, с които да се манипулира отношението на читателя към даден политически или социален проблем (с. 33). През 1980 г. подобни употреби мотивират един от най-известните американски лингвисти по онова време Дуайт Болинджър (1980) да публикува станалата широко популярна книга „Езикът като заредено оръжие: употреби и злоупотреби с езика днес“.

В това отношение от най-съществено значение в контекста на представяната монография се оказва анализът на ЕС като семейство, който се предлага от Андреас Мусолф (2004) на базата на анализа на американската конфедерация като семейство от страна на Лейкф (2002). В посочената метафорична представа най-важни в политическо отношение се оказват две конкурентни нейни версии – на строгия баща и на грижовния баща. Всяка от тях представлява комплексна по своята вътрешна структура метафора. В основата на първата е понятието за морален авторитет и начините на неговото налагане върху членовете на семейството и на първо място, разбира се, върху децата в него. При грижовния баща на преден план в замяна изпъкват онези аспекти на моралното (бащинското) отношение, които имат връзка с емпатията, отглеждането и със залагането върху собствените способности да намираш средства за живот, за да можеш да бъдеш в помощ на другите около себе си (вж. с. 40 – 44). Именно на тази основа Мусолф осмисля в преносен смисъл и Европейския съюз – като едно голямо семейство. Подобна функция може да започне да изпълнява, както се показва по-нататък в монографията, метафоричният конструкт, с помощта на който се представя мястото на България в ЕС, а именно на едно от двете „непослушни деца“ на европейското семейство. Това се оказва метафората, както ще видим по-нататък, с помощта на която по най-достъпен за европейския гражданин начин се показва какво е мястото ни в ЕС според този най-реномиран вестник.

Трета глава разгръща по-нататък теоретичната рамка и дискутира някои основни особености на изследванията на медиите като набор от специфични дискурсивни практики, чиято цел е формирането на мнения, отношения и нагласи, а не осведомяване в неговия еднозначно неутрален смисъл. На първо място се изтъква социолингвистичният подход при изследването на медиите, но най-вече се прави акцент върху подхода на Тьон ван Дайк с оглед на формирането с помощта на дискурсивни практики на обществено значими мнения, отношения и на цели идеологически платформи. Съществено е да се посочи, че теоретизирането в тази насока е на базата на осмислянето на дискурсивните практики като образци на социално познание, които се реализират в съответни социално-културни контексти.

В три последователни глави е представена емпиричната част на изследването. В тях се разглеждат основните концептуални метафори, с оглед на които се представя мястото на България в ЕС след влизането ѝ в общността. Тези три метафори се дължат на преосмисляне на предложение в тази насока на Джордж Лейкоф, който я прилага за американската политическа действителност. Авторката използва творчески разработката на Лейкоф, като идентифицира посочените метафори във формата на „строг баща“, „непослушни деца“ и такива, които се представят по-добре, т.е. които спазват правилата на поведение в европейското „семейство“.

В четвърта глава се провежда емпиричен анализ на начина на употреба на метафората за строгия баща в текстове от „Файненшъл Таймс“ и корела-

тивния образ на България и Румъния като „непослушните деца“ на европейското семейство. В резултат на емпиричния анализ ясно проличава, че ЕС е представен в ролята на „строг баща“ 60 пъти в повечето от изследваните вестникарски текстове в осем различни сценария: бащата критикува децата и ги посочва като отрицателен пример; бащата налага наказания, които са свързани с неприятни преживявания за децата; бащата използва морални и физически мерки, за да вкара децата в правия път, като ги заплашва със строги мерки; бащата следи изкъсо поведението на децата; бащата е загрижен за проявите на децата и иска да им повлияе в положителна посока; бащата налага своя авторитет и ги напътства какво да правят; бащата използва подходящи средства, за да принуди децата да се поправят; наказанията, които се налагат от него, служат за повишаване на самодисциплината на децата и на тяхната способност да се справят сами. Всички посочени метафорични сценарии се илюстрират с помощта на употреби от текстове от „Файненшъл Таймс“.

В пета глава се тематизира метафората за непослушното дете, тъй както тя се използва за представянето на мястото на България в рамките на ЕС. Тази метафора се реализира на базата на цели тринайсет сценария и в 34-те текста, които са обект на анализ, се открива цели 87 пъти. Най-често срещаните се между тях са: непослушното дете се оказва въвлечено в нечестни или незаконни дейности; непослушното дете се опитва да защити репутацията си и да възвърне доверието на строгия родител; непослушното дете, което е най-бедното в семейството, може да поиска пари; непослушното дете трябва да работи по-здравео; на непослушното дете повече не може да се вярва; на непослушното дете му е било оказано доверие, но то не се е оказало на неговата висота, и т.н. (с. 88).

В шеста глава на книгата в контрапункт се идентифицират и обсъждат метафорите, с които се характеризират държавите членки на ЕС, които се представят по-добре от непослушните деца. Към тези деца вниманието на родителя е в ролята му на грижовен баща. „Добрите деца“, от своя страна, също не остават безучастни към мястото и бъдещето на непослушните деца в ЕС според четири метафорични сценария, общо употребени 19 пъти в изследваните 34 текста от „Файненшъл Таймс“. С тези сценарии преди всичко се изразява евроскептицизъм по отношение на приемането на нови членове на ЕС с оглед на представянето на последните приети деца, които са се оказали непослушни и твърде трудни, ако въобще се поддават на „превъзпитание“.

В седма глава на книгата се анализират други метафорични образи на ЕС и на мястото на България в него. Те гравитират около представата, че България и Румъния представляват задният двор на общия европейски дом, че те обитават неговия ъгъл или забутан край, че България и Балканите са черната му дупка и под.

Работата впечатлява с подходящо представения теоретичен апарат, с използвания емпиричен материал и с убедителността, с която се демонстрира

наличието на идеологически предразсъдъци при представянето на мястото на България в ЕС в западна медия с такава висока репутация, каквато е „Файненшъл Таймс“. Критиката по адрес на България в избрания вестник е на първо място на метафоричната база на неспазване на задълженията, които децата имат спрямо своите родители. Изключително сложната социална и икономическа реалност, каквато представлява ЕС, се представя по явно опростенчески начин с помощта на няколко последователно употребявани и по този начин систематично налагани концептуални метафори, които поради тази причина не само започват да се възприемат привично от читателя, но и по този начин еднозначно опредразсъдъчават неговото отношение към България като към едно от двете най-непослушни, дори непоправими „деца“ на ЕС. Анализът е конкретен и впечатлява с убедителността на своите резултати, тъй както те са обобщени в заключението на работата.

ЛИТЕРАТУРА

- Bolinger, Dwight. (1980). *Language – the Loaded Weapon: The Use And Abuse of Language*. London: Longman.
- Lakoff, George. (2002). *Moral Politics: How Liberals and Conservatives Think*. Second Ed. Chicago: The University of Chicago Press.
- Lakoff, George. (2004). Musolff, Andreas. *Metaphor and Political Discourse*. London: Palgrave MacMillan.

CONCEPTUAL METAPHORS' AGENDA

Prof. Maxim Stamenov, PhD

✉Institute for Bulgarian Language „Prof. Lyubomir Andreychin“
Bulgarian Academy of Sciences
52, Shipchenski Prohod Blvd, Block 17
1113, Sofia, Bulgaria